

УДК 330.015:330.105

І.М. Пістунов, М.Л. Чухлебова

РОЗРОБКА МОДЕЛЕЙ БАНКРУТСТВА ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВО-РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ

На підставі статистичних даних та експертних оцінок розраховано формули для визначення стану можливого банкрутства підприємств оптово-роздрібною торгівлі.

На основании статистических данных и экспертных оценок рассчитаны формулы для определения состояния возможного банкротства предприятий оптово-розничной торговли.

On the basis of statistical these and expert estimations formulas are expected for determination of the state of possible bankruptcy of enterprises of retail business.

Загальна проблематика. На сучасному етапі розвитку суспільства внаслідок зміни економічних умов функціонування підприємств різних галузей виник ряд нових проблем і задач, які раніше не розглядалися. Одна з них – пошук шляхів запобігання банкрутства підприємств. Ця проблема відноситься до найбільш актуальних питань економічної теорії і займає центральне місце у сучасній господарській практиці. Передбачення банкрутства й запобігання йому особливо актуально для районних структур оптово-роздрібною торгівлі у Дніпропетровській області.

Останні дослідження. У роботі [1] розглянуто найвідоміші у зарубіжній і вітчизняній практиці моделі прогнозування банкрутства [2, 3], серед яких знаходиться модель Альтмана, модель Спрінгейта, коефіцієнт вірогідності банкрутства, універсальна дискримінантна функція прогнозування банкрутства, коефіцієнт Бівера, коефіцієнт Cash-Flow, економіко-статистична модель визначення ймовірності банкрутства підприємств громадського харчування, розроблена В.П. Мартиненко [4].

Невирішені питання. Виходячи з цього, для прогнозування банкрутства потрібна нова модель, за допомогою якої виконання аналізу передбанкрутного стану буде можливим, а отримані результати стануть достовірними і надійними.

Цілі і задачі статті. Користуючись статистичними даними за 2000-2003 роки по підприємствах оптової торгівлі Дніпропетровської області та експертними оцінками, знайти адекватну модель розрахунку передбанкрутного стану для підприємств оптово-роздрібною торгівлі.

Основна частина. Експертна оцінка фінансового стану районних структур оптово-роздрібною торгівлі Дніпропетровської області за даними з [1], була проведена групою експертів у кількості 12 осіб, які є відповідальними співробітниками відділу державної служби боротьби з економічною злочинністю Красногвардійського РВ УМВС України у Дніпропетровській області за такою шкалою, у балах: 12 – фінансово стійкий стан, дуже далекий від банкрутства;

11 – фінансово стійкий стан, далекий від банкрутства;

10 – фінансово стійкий стан, достатньо далекий від банкрутства;

9 – фінансово не дуже стійкий стан, але ще далекий від банкрутства;

8 – фінансово не дуже стійкий стан, треба трохи звернути увагу на покращення стану;

7 – фінансово не стійкий стан, але ще не банкрут, треба проводити деякі заходи для покращення стану;

6 – фінансово не стійкий стан, терміново треба проводити відповідні заходи для покращення стану;

5 – фінансово не стійкий стан, близький до банкрутства, терміново треба проводити відповідні для такого стану заходи для його покращення;

4 – банкрутство, але з нього є можливість вийти, терміново треба проводити відповідні для такого стану заходи або санацію;

3 – банкрутство, але з нього є дуже мала можливість вийти, терміново треба проводити відповідні для такого стану заходи або санацію;

2 – банкрутство, немає ніякої можливості вийти з нього, рішення про санацію або ліквідацію виносить суд;

1 – банкрутство, немає ніякої можливості вийти з нього, треба проводити тільки ліквідацію.

Після того, як експерти закінчили виставляти бали для кожного з районів, для яких було надано узагальнені баланси підприємств оптово-роздрібною торгівлі, було розраховано коефіцієнт конкордації [5], який становив 0,832. За цим значенням можна зробити висновок, що думка експертів узгоджена в достатній мірі і її можна вважати одностайною. Тому з усіх існуючих було обрано такі коефіцієнти [3]: оборотності активів, оборотності кредиторської заборгованості, оборотності матеріальних запасів, рентабельності активів, рентабельності діяльності.

Дослідження з [1] показали, що всі відомі моделі визначення передбанкрутного стану неспроможні точно і якісно описати справжній фінансовий стан підприємств, оскільки вони є лінійними. Тому було прийнято рішення будувати нелінійну модель для ви-

значення передбанкрутного стану підприємств оптово-роздрібною галузі. Для проведення регресійного аналізу, за допомогою якого буде визначено коефіцієнти нелінійної моделі, необхідно створити нелінійні ефекти від найбільш значущих показників виду

$$\begin{aligned}
 & x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_1^2, x_2^2, x_3^2, x_4^2, x_5^2, x_1^3, \\
 & x_2^3, x_3^3, x_4^3, x_5^3, x_1x_2, x_1x_3, x_1x_4, x_1x_5, x_2x_3, \\
 & x_2x_4, x_2x_5, x_3x_4, x_3x_5, x_4x_5, x_1x_2x_3, x_1x_2x_4, \\
 & x_1x_2x_5, x_1x_3x_5, x_1x_4x_5, x_1x_3x_4, x_2x_3x_4, \\
 & x_2x_3x_5, x_3x_4x_5, \sin(x_1), \sin(x_2), \\
 & \sin(x_3), \sin(x_4), \sin(x_5).
 \end{aligned} \quad (1)$$

де x_1 – коефіцієнт оборотності активів; x_2 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; x_3 – коефіцієнт оборотності матеріальних запасів; x_4 – коефіцієнт рентабельності активів; x_5 – коефіцієнт рентабельності діяльності.

$$\begin{aligned}
 \text{Рейтинг} = & 8,47 - \frac{0,2\text{ЧДР} + 77,25\text{ЧП}(3)}{ВА} + 0,09 \frac{\text{ЧДР}}{КЗ} - 6,39 \frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} + \\
 & + \frac{4,99(\text{ЧП}(3))^2 + 0,34\text{ЧДР} \cdot \text{ЧП}(3)}{ВА^2} - 2,44 \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} \right)^2 + 13,7 \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{ВА} \right)^3 + \\
 & + 0,39 \frac{\text{СРП} \cdot \text{ЧП}(3)}{3 \cdot \text{ЧДР}} + 0,54 \frac{(\text{ЧП}(3))^2}{\text{ЧДР} \cdot ВА} + 0,08 \frac{\text{СРП} \cdot \text{ЧП}(3)}{ВА \cdot 3} + \\
 & + 1,23 \frac{\text{СРП} \cdot (\text{ЧП}(3))^2}{\text{ЧДР} \cdot ВА \cdot 3} + 80,67 \sin \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{ВА} \right) + 5,47 \sin \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} \right),
 \end{aligned} \quad (3)$$

де СРП – собівартість реалізації продукції (Ф2 п.040); $\text{ЧП}(3)$ – чистий прибуток (збиток) (Ф2 п.220 або 225); ЧДР – чистий дохід від реалізації (Ф2 п.035); $ВА$ – вартість активів (Ф1 п.280); $КЗ$ – кредиторська заборгованість (Ф1 п.520 ÷ 600); 3 – запаси (Ф1 п.100 ÷ 140).

Окрім цієї моделі, була розрахована степенева модель, яка після розрахунків та зворотних перетворень до показників з форм Ф1 та Ф2

$$\begin{aligned}
 \text{Рейтинг} = & 2,68 \cdot \frac{\text{ЧДР}^{0,03} \cdot ВА^{0,14} \cdot \text{СРП}^{0,02}}{КЗ^{0,18} \cdot 3^{0,02}} \times \\
 & \times \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{ВА} + 3 \right)^{0,59} \cdot \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} + 4 \right)^{0,17},
 \end{aligned} \quad (4)$$

де СРП – собівартість реалізації продукції (Ф2 п.040); $\text{ЧП}(3)$ – чистий прибуток (збиток) (Ф2 п.220 або 225); ЧДР – чистий дохід від реалізації (Ф2 п.035); $ВА$ – вартість активів (Ф1 п.280); $КЗ$ – кредиторська заборгованість (Ф1 п.520 ÷ 600); 3 – запаси (Ф1 п.100 ÷ 140).

Розрахунки коефіцієнтів було виконано за допомогою функції “Регресія” пакета аналізу на базі MS Excel.

Для уточнення коефіцієнтів отриманих моделей було використано метод математичного програмування, де як цільова функція [7] був узятий функціонал критерію Пірсона (або “хі-квадрат”), який пови-

Далі було виконано кореляційний аналіз для виявлення найбільш значущих перетворень фінансових показників (ефектів). Були вибрані ті, які мають коефіцієнт кореляції більший за 0,7:

$$\begin{aligned}
 & x_1, x_2, x_4, x_5, x_4^2, x_5^2, x_4^3, x_1x_4, \\
 & x_1x_5, x_3x_5, x_4x_5, x_1x_3x_5, x_1x_4x_5, \\
 & x_3x_4x_5, \sin(x_4), \sin(x_5).
 \end{aligned} \quad (2)$$

Для отримання коефіцієнтів моделі було застосовано регресійний аналіз [8]. Оскільки цей аналіз вимагає, щоб всі змінні моделі підкорялися нормальному закону, було проведено нормування всіх компонентів моделей [6].

Після розрахунків та зворотних перетворень до показників з форм звітності Ф1 та Ф2 остаточний вигляд нелінійної регресійної моделі

нен прямувати до мінімуму і визначається за формулою

$$c^2 = \sum_{i=1}^d \frac{(p_i - k_i)^2}{p_i} \rightarrow \min, \quad (5)$$

де n – розмір вибірки; k_i – прогнозоване значення параметру; p_i – реальне значення параметру; d – загальна кількість діапазонів, на які розбита область існування випадкової величини.

Обмеженнями у цій моделі виступала зміна коефіцієнтів моделі в межах $\pm 10\%$ від початкових значень, їх можна зобразити наступною формулою:

$$|a_i| \leq a_{i \text{ поч}} \cdot 1,1, \quad (6)$$

де a_i – коефіцієнти моделі, значення яких треба знайти; $a_{i \text{ поч}}$ – початкові значення коефіцієнтів моделей. Коефіцієнти моделей грають роль змінних параметрів. Початковими значеннями для уточнення коефіцієнтів виступали значення коефіцієнтів моделей, отримані в попередніх розрахунках. Більш детально з цією методикою можна ознайомитися у [8].

Після проведення уточнення були отримані наступні моделі:

– степенева

$$\begin{aligned}
 \text{Рейтинг} = & 0,9 \cdot \frac{\text{ЧДР}^{0,1} \cdot ВА^{0,63} \cdot \text{СРП}^{0,07}}{КЗ^{0,73} \cdot 3^{0,07}} \times \\
 & \times \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{ВА} + 3 \right)^{0,29} \cdot \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} + 4 \right)^{0,08};
 \end{aligned} \quad (7)$$

– нелінійна модель

$$\begin{aligned}
 \text{Рейтинг} = & 7,93 - \frac{0,2\text{ЧДР} + 83,28\text{ЧП}(3)}{\text{ВА}} + 0,12 \frac{\text{ЧДР}}{\text{КЗ}} - 3,35 \frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} + \\
 & + \frac{7,1(\text{ЧП}(3))^2 + 0,44\text{ЧДР} \cdot \text{ЧП}(3)}{\text{ВА}^2} - 1,24 \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} \right)^2 + 15,21 \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ВА}} \right)^3 + \\
 & + 0,36 \frac{\text{СРП} \cdot \text{ЧП}(3)}{3 \cdot \text{ЧДР}} - 2,62 \frac{(\text{ЧП}(3))^2}{\text{ЧДР} \cdot \text{ВА}} + 0,09 \frac{\text{СРП} \cdot \text{ЧП}(3)}{\text{ВА} \cdot 3} + \\
 & + 1,36 \frac{\text{СРП} \cdot (\text{ЧП}(3))^2}{\text{ЧДР} \cdot \text{ВА} \cdot 3} + 86,31 \sin \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ВА}} \right) + 2,95 \sin \left(\frac{\text{ЧП}(3)}{\text{ЧДР}} \right).
 \end{aligned} \tag{8}$$

Для визначення якості апроксимації та прогнозування моделі застосовувався критерій Пірсона [6]. Числові характеристики моделей було розраховано за даними трьох років: 2000-2002.

Для степеневі моделі (4) $x^2 = 123,89$, рівень надійності – 100%, для нелінійної регресійної моделі (3) $x^2 = 140,23$, рівень надійності – 100%. Табличне значення x^2 дорівнює 259,01. Отже, обидві моделі є адекватними.

Для моделей з уточненими значеннями коефіцієнтів: у степеневі (7) $x^2 = 121,87$, рівень надійності – 100%, нелінійної регресійної моделі (8) $x^2 = 131,90$, рівень надійності – 100%. Отже, і в цьому випадку моделі є адекватними.

Для визначення якості прогнозування отриманих моделей, було використано статистичні дані за 2003 рік, які не брали участі в розрахунку коефіцієнтів моделей.

Для моделі (4) $x^2 = 76,81$, рівень надійності – 100%, для моделі (3) $x^2 = 101,37$, рівень надійності – 98,84%. Табличне значення x^2 дорівнює 110,06.

Для моделі (7) $x^2 = 624,89$, рівень надійності – 0%. для моделі (8) $x^2 = 106,95$, рівень надійності – 96,88%. Табличне значення x^2 дорівнює 110,06.

Висновки. Дослідження показали, що уточнені моделі дають кращі результати апроксимації статистичних даних. Але точність прогнозування при цьому зменшується. Тому слід вибирати найбільш адекватну модель серед моделей нелінійної і степеневі до уточнення їх коефіцієнтів методом математичного програмування. Виконавши аналіз якості апроксимації і прогнозування цих моделей за допомогою критерію Пірсона, найбільш адекватною моделлю була вибрана степенева модель, тому що і якість апроксимації і прогнозування у неї вища, ніж у нелінійної регресійної моделі.

Тому, наголошуючи ще раз, найбільш адекватною моделлю визначення передбанкрутного стану районних структур оптово-роздрібною торгівлі Дніпропетровської області є степенева модель, яка визначається за формулою (7).

Перспективні дослідження полягають у використанні комплексної системи показників платоспроможності, ділової активності та фінансової стійкості, яка враховує особливості функціонування і сучасного стану фінансів районних структур оптово-

роздрібною галузі економіки; використанні розроблених рекомендацій щодо запобігання банкрутства районних структур оптово-роздрібною торгівлі в умовах перехідного періоду економіки України; використанні економіко-статистичної моделі визначення передбанкрутного стану та шкали оцінки ймовірності банкрутства.

Список літератури

1. Пістунов І.М., Чухлебова М.Л. Аналіз відповідності моделей банкрутства економічним умовам Дніпропетровського регіону // Економіка: проблеми теорії та практики. – Вип. 205, том. III. – Д.: ДДУ, 2005. – С. 908-912.
2. Игошкин Н.В. Инвестиции. Организация управления и финансирование: Учебник для вузов. – М.: Финансы, ЮНИТИ. – 1999. – 413 с.
3. Измайлова К.В. Финансовый анализ. Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2000. – 152 с.
4. Мартиненко В.П. Запобігання банкрутства підприємств громадського харчування: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 05.02.04 / Харківська державна академія технології та організації харчування. – Харків, 1999. – 19 с.
5. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 288 с.
- Энциклопедия кибернетики. – К.: 1973. – Т. 1 та 2. – 680 с.
6. Пістунов І.М., Лобова Н.В. Теорія ймовірності та математична статистика для економістів. 3 елементами електронних таблиць: Навч. посібник. – Д.: Національний гірничий університет, 2005. – 110 с.
7. Демиденко М.А. Математичне програмування. Навчальний посібник для студентів напрямів підготовки 0501 „Економіка і підприємництво, 0502 „Менеджмент”. – Д., НГАУ, 2001.
8. Пістунов І.М., Пістунов М.І. Моделювання періодичних процесів в економіці // Економіка: проблеми теорії та практики. – Вип. 181. – ДНУ: 2002. – С. 13-18.

Рекомендовано до публікації д.е.н. Т.Б. Решетіловою 05.02.07